

Обряд закопування амфор на поселеннях періоду пізньої бронзи в Сомешанській долині

Обряд закопування орнаментованих амфор, які відносяться до столової кераміки, добре відомий в епоху бронзи. Він зафіксований у багатьох регіонах Європи (Stapel, 1999, s.104-106), зокрема, і по течії р.Тиси. Тут цей звичай вважається своєрідним типом керамічного сховища (Szabó, 2004, old.86). Декілька амфор, знайдених під час розкопок або випадково, підтверджують існування цього обряду і в північній частині тиської долини. На території Румунії він представлений по течії р.Сомеш, лівої притоки р.Тиси (рис.1, 1).

Каталог знахідок:

1. Доролц. Амфора (рис.1, 3) знайдена випадково Арнольдом та Жосепом Петер в Нодь Гомок навесні 2003 р. у намулі соленого озера, викопаного в долині малої пересохлої річки. Амфору помітили на терасі, коли вода озера вимила землю навколо посудини. Люди, які її знайшли, повідомили, що посуд цілий, поставлений вертикально, з отвором зверху.

На місці, де знайшли амфору, в основі тераси, рік тому проведені рятивні археологічні розвідувальні роботи в зоні, де планувалося влаштувати ставок. Знайдені декілька фрагментів кераміки, які скотились з тераси, а на поселенні не виявлено жодних археологічних об'єктів. Так само розкопана площа біля краю тераси і в зоні поселення. Досліджені тут яма та частина житла належать до культурного горизонту Лепуш II – Гава. Але, і під час зондувань у основі тераси, з поверхні тераси та з дна було зібрано значну кількість керамічних фрагментів з різноманітними оздобленнями, типу Сучью I.

Амфора темно - коричневого кольору зі світлими коричневими плямами, має вузький та вигнутий назовні отвір, трохи вигнуту шийку з двома вушками, випуклий у верхній частині корпус, орнаментация представлена рядами випуклостей. Нижня частина корпусу звужується до плоского дна. Оздоблення – ламані лінії і малі трикутники.

2. Петя. Комплекс 4 розкопу 10 (рис.1, 4). Уламки вінчика амфори, збиті сільськогосподарськими машинами, фіксувались на глибині 0,88 м. Сама амфора знаходилась на глибині 0,95 м і збереглася цілою до горла. На глибині 1 м простежено контури ями, в якій стояла посудина. Яма мала горло підовальної форми (0,7 x 0,8 м), прямі стінки (висота 0,13 м) та плоске дно. Амфора закопана вертикально, а її денце стояло на дні ями (рис.1, 5). Ймовірно, посуд був поставленим цілим, а злам верхньої частини зроблений плугом. Форма амфори характерна для культури Сучью де Сус. Отвір, хоча і не зберігся, без сумніву був загнутим назовні, корпус сильно випуклий, на якому знаходяться два ряди по чотири “кнопки” у кожному, розміщені проміжно. Перший ряд “кнопок” знаходиться на рівні плечиків, а другий ряд - нижче рівня максимального діаметру. Оздоблення, виготовлене за допомогою наліпів і глибоких нарізів подвійних ліній, складається з двох основних частин, одна з яких знаходиться на горлі, а друга на корпусі.

3. Петя. Розкоп 5. Яма 48а (рис.1, 6). Нижня частина амфори, збережена до рівня нижнього ряду “кнопок”, закопана денцем вниз. Верхній край знаходився під знищеним сільськогосподарськими роботами прошарком, що було явним доказом того, що верхня частина зруйнована саме цими роботами. Форма нижньої частини амфори трикутна, у верхній частині випуклість, дно плоске. Оздоблення виконане у техніці нарізів трикутниками та глибокими нарізами в широкому заглибленні декількох вигнутих ліній.

4. Лазурь – Лубі Тог. Яма 48а. Незначна кількість фрагментів амфори (уламки з отвору, горла та корпусу). Знайдені вони в скупченні на площі 0,6 x 0,8 м, на глибині 1,05 м у заглибленні великих розмірів (СХ.48), розкопаному лише частково, довжиною 6,7 м та шириною 5,8 м. Фрагменти амфори розміщені на одному рівні, 0,2 – 0,25 м над плоским дном ями. Ні в ґрунті, ні в профілі не зафіксовано перекопу, який би засвідчив, що вони потрапили до комплексу пізніше. Тут також знайдено 48 фрагментів кераміки, які синхронні періоду амфори. Так як не простежено перекопу, ймовірно, фрагменти амфори були розміщені згруповано, в обмеженій зоні. Посудина мала широкий отвір, горло майже циліндричне, з двома вушками. Плечики амфори випуклі, мають чотири гіпертрофовані випуклини, а корпус екземпляра конічний.

5. Диндешті – Ві (рис.1, 2). Виявлена ціла амфора, отвір якої знаходився на глибині 0,6 м, а дно - на глибині 0,97 м. Краї ями, з якої походить посудина, не зафіксовані, тому що вона була викопана в більш широкій та глибокій ямі з матеріалом культури Баден. Амфора має блискучий чорний колір ззовні та коричневий всередині. Верхня частина посудини має форму лійки, а корпус сильно випуклий, в формі шару.

6. Сату Маре – Дорога на Доролц (рис.5, 7). У ході шурфування (1 кв. м) в 1975 р. знайдені 305 фрагментів кераміки, блискучо - чорні ззовні та цегляно - червоні всередині. Місце, де проводилися розвідки, знаходилося в районі між 5 та 6 км дороги між Сату - Маре та Доролц, на відстані 100 м на північний схід від дороги. За інформацією учасників дослідження, вони склали посудину, фрагменти якої фіксувались зразу під орним шаром. Посудину неможливо реконструювати повністю, але третина уламків складаються один до другого. Можемо припустити, що вона представляє заховання амфори на поселенні, зафіксованому автором разом з Р.Гіндеде навесні 2007 р. Посудина великих розмірів, максимальний встановлений діаметр - 81 см, а висота збереженої частини - 66 см. Корпус оздоблений лише трьома горизонтальними нарізними лініями, які збереглися на плечиках. Нижня нарізка додатково прикрашена пластичними “кнопками”, з яких збереглися 2, а, ймовірно, було 4.

Культурна приналежність та датування:

Так як амфори належать до столової кераміки, вони виготовлені та оздоблені за специфічними правилами культурного середовища, де використовувались. Таким чином, визначення культурної приналежності описаного посуду не викликає особливих проблем. Амфори з Доролц та Петі за формою та оздобленням належать до культури Сучью де Сус. Не важко встановити і стадію еволюції цієї культури для знахідок, тому що тут представлена техніка оздоблення за допомогою нарізок, основна ознака, яка збереглася для ідентифікації стадій культури Сучью де Сус.

Для долини р.Сомеш оздоблення з використанням техніки виточування застосовується на протязі стадій Кулчу Мік (Сучью II), та Кулчу Маре (Сучью III) за еволюційною схемою Т.Бадера (Bader, 1978, p.74-75), або на стадії Сучью II в схемі К.Качо (Kacsó, 1987). У цій зоні не взято до уваги те, що використання нарізного оздоблення залишилося на протязі пізніших стадій, наприклад, в перехідній між культурою Сучью та групою Лепуш (Gogâltan, 2001) або в першій стадії групи Лепуш (Kacsó, 1975).

Скоріше за все, амфори з Петі за формою та оздобленням відповідають еволюційній стадії Сучью III за Т.Бадером або стадії Сучью II за К.Качо (Bader, 1978, pl.LII, 2). Відсутність високого горла і довгих випуклостей, різниця в мотивах і умови їх знаходження не дозволяють відносити цей посуд до стадії Лепуш I. Відносяться до одних з найменш розповсюджених амфор Сучью, а сама близька аналогія посудини з C10 знайдена в м.Берегові (Закарпатська обл. України) (Балагури, 1975, рис.2, 4).

Амфори культури Сучью зі східної частини поселення відносяться до посуду стадії Кулчу Маре. Знахідки з поселення Петя (Marta, 2005) і інших пунктів (Bader, 1978; Kacsó, 2001) на основі датування поселення Сучью визначаються етапом Vz D. Щодо хронології амфори з Доролц зауважимо, що, незважаючи на нарізні мотиви, її особливості свідчать про більш раннє датування, ніж посудин з Петя. В першу чергу, треба мати на увазі, що на окраїні поселення знайдено значну кількість фрагментів, аналогічних кераміці поселень першої стадії культури Сучью і матеріалам поселень Кулчу Мік та Бойнешті.

Знахідки обох пунктів вважаються Т.Бадером характерними для другого перехідного етапу культури Сучью де Сус, на якому разом із збереженням старших декоративних мотивів з'являються мотиви техніки виточування шляхом штовхання назовні (Bader, 1978, p.75). К.Качо не підтримує цю думку. Він вважає, що поселення Бойнешті та Кулчу Мік беруть початок на першому етапі культури Сучью і продовжують існувати і на другому етапі, де використовується оздоблення технікою виточування (Kacsó, 1987, s.67-68; 1995). Еволюційна схема культури Сучью Т.Бадера критикується за те, що елементи, які відрізняють II етап від III підкреслені дуже невиразно, а відмова від поділу на 3 етапи приносить певні труднощі. Це підтверджується і тим, що всі пункти з нарізною керамікою не можуть існувати в одному і тому ж етапі культури Сучью (II за А.Ласло), а матеріали етапу Vz B1 (останній етап) входять до Vz D (Kacsó, 1987, s.68). Необхідно шукати певні елементи, які відрізняють керамічні групи поселень з посудом з нарізним оздобленням і інших поселень культури Сучью. Початок широкого використання процесу виточення у кераміці відображається не лише зміною декоративної техніки, але і в багатьох інших мотивах, а також на поетапній відмові від одних форм посуду та засвоєння інших. Можна помітити несміливу манеру під час запровадження нової техніки оздоблення за допомогою виточення. Спочатку були виточена поверхня та зображення у першу чергу малих трикутних розводів. Вони з'являються разом зі значною кількістю посуду, де ці трикутні розводи заповнені паралельними нарізами (Bader, 1978, Pl.XLV, 2,8,12; XLVI, 8; XLVIII, 17; XLIX, 2,9), тобто у манері, специфічній для першого етапу культури (Bader, 1978, Pl.XLIV, 7,10-11,19; Kacsó,

1995, Pl.VIII, 10; IX, 5; Kobal', 1997, Pl.III, 8; IV, 1,7; V, 6-7; Vasiliev și colab., 2002, Pl.35, 1; 42, 3-4,9; Marta, 2004, Pl.II/7).

У випадку амфор з Доролц, поряд з малими поверхнями виточення проведене в манері посуду з Бойнешті. Можна дискутувати і про інші особливості: вузький загнутий отвір (Bader, 1978, Pl.XLVI, 8; Балагури, 2001, рис.66, 1-2,4; Kacsó, 2004, Abb.4, 2), мотив аркад, виконаний за допомогою тонкого надрізу на зовнішній поверхні або деякі лінії з декоративної смуги, яка знаходиться під отвором, у вигляді пшеничного зерна. Взагалі, декор амфори, як на горлі, так і на корпусі, як правило представлений нарізними лініями (подвійні або прості), з яких починаються малі трикутні виточені розводи (Bader, 1978, Pl.XLVII, 13). Вони знаходяться в зоні плечиків і мають по одному малому диску в центрі (Bader, 1978, Pl.XLVII, 14-15,32). Таким чином, гібридні елементи, нові і старі, дозволяють пов'язати амфору Доролц з поселенням на окраїні. На ньому зафіксовані фрагменти кераміки, оздоблені надрізом і з виточенням. Це вказує на те, що вона є перехідною, подібною до знахідок з Бойнешті та Кулчу Мік. Датування цих поселень визначається речами специфічної металургії з бронзових скарбів Косідер і може бути основою для датування поселення та амфор з Доролц. Незначна кількість наших матеріалів і їх хронологія може бути основою для встановлення ранньої межі, а аналогії з Оарца де Жос - Вильчава Русулуй (Kacsó, 2004, s.339) дозволяють розширити хронологічні кордони.

Відносно амфори з Лазурі необхідно відзначити, що посуд з гіпертрофованими виступами вважається однією з характерних форм культури Гава. Так як ця посудина знайдена в Верхньому Потиссі разом з бронзовими речами, характерними для горизонту Курд – Чінчу – Сусені і синхронною їм керамікою, зауважимо, що амфори з гіпертрофованими випуклинами виступають ранньою формою посуду культури Гава (Kemenczei, 1984, old.65; Mozsolics, 1985, old78; Demeterová, 1986, s.130-131; Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1991, p.81-82, fig.29, 13-14,18; László, 1994, p.78, fig.29, 7; Pankau, 2004, s.161). Амфора з Диндешті має випуклий корпус, з горлом, яке розширюється на краю. Ця форма посуду часто зустрічається в кераміці культури Гава (Kemenczei, 1984, Taf.CLVIII, 9; Kemenczei, Genito, 1990, fig.4, 2-3, 5, 2-3; Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1991, fig.29, 28; Laszló, 1994, fig.26, 1; 27, 4-5; 28, 1-3; Szabó, 1996, kép.31, 1).

Посуд цього типу датується новим етапом культури (На А2 – В1) (Kemenczei, Genito, 1990, p.120-121; Vasiliev, Aldea, Ciugudean, 1990, p.98, 105-118; Szabó, 1996, old.39). Це співпадає зі знайденими матеріалами на поселенні з амфорою в Диндешті. Посуд з Сату Маре підгостроконічної форми має горизонтальні прорізи на горлі, подібно до кераміки з Тактабай (Kemenczei, 1984, Taf.CLVIII, 11; CLIX, 1; CLXI, 12) та Сомотору (Demeterová, 1986, Tab.II, 9,13). Хоча на цій посудині немає малих виступів як на екземплярі з Сату Маре, оздоблення є на плечиках інших амфор з некрополя Тактабай (Kemenczei, 1984, Taf.CLXI, 9,13). Період функціонування некрополя в Тактабай (етап На А2 – В1) можливо і є основою для датування амфори з Сату Маре.

Феномен закопування одиничних амфор:

Перша специфічна особливість описаних вище знахідок - форма посуду, який відноситься до категорії столової кераміки. Вони вироблялися з високоякісної глини

та були якісно випалені. Їхня зовнішня сторона мала багате оздоблення або була чорного блискучого кольору, характерного для кераміки епохи пізньої бронзи та раннього періоду епохи гальштату. Треба відмітити, що всі посудини закопані поодиноці і не містили у собі або біля себе жодних речей. Інше зауваження, яке можна зробити, коли говоримо про ритуал постановаки цього посуду є те, що місце, де він закопувався, знаходилося на території поселень, які в той час існували. Винятком виступає амфора з Доролц, яка закопана на окраїні поселення, жила площа починається з тераси, тобто в 20 м від місця знаходження амфори. Все ж таки деколи з'являються розбіжності в тому, як вони були закопані: частина були цілими, інші – фрагментарні, але згруповані.

Серед амфор, закопаних цілими, відзначимо екземпляр з комплексу 5 розкопу 10 з с.Петя. Хоча діаметр ями значно перевищує максимальний діаметр амфори, головне, що посудина була поставлена вертикально, нижньою частиною в центр ями. Це вказує на можливість того, що яма була зроблена спеціально для посудини. Краї ями не простежені у випадку ями з амфорою із с.Петя, зареєстрованої як комплекс 4 з розкопу 5, тому що її дно заглиблювалося лише до основи культурного шару. Вертикальна позиція, в якій знайдені фрагменти амфори, свідчить про те, що вона могла бути залишками цілої амфори. Те, що частина посуду збереглася відразу під зруйнованим сільськогосподарськими роботами прошарком вказує, що верхня частина посуду була знищена саме в наслідок цих робіт. Знищення верхньої частини посуду можна пояснити і тим, що амфора була закопана не так глибоко, як амфора з розкопу 10 з с.Петя. Інший подібний приклад: ціла посудина закопана в землю отвором вверх в с.Доролц. Цілою була і амфора з поселення Гава з Диндешті Ві.

Поодинокі знахідки цілого керамічного посуду в поселеннях починають набирати форму добре визначеного археологічного комплексу, в рамках зразків посуду. Причини їх заховання дуже важко встановити, вони можуть бути різними і тому треба враховувати те, були вони побутовими чи обрядовими. Присутність або відсутність всередині них органічних матеріалів, положення або функціональне призначення вживаються як показники того, чому вони були закопані. У тому випадку, коли посуд вироблено з грубої глини (горщики, посуд для запасів) легше знайти пояснення їх закопування, яке має в основі господарські причини, як, наприклад, зберігання запасів в ямах. Для амфор, які використовувалися як посуд для подання рідини (Lindinger, 1999, s.83-85), скоріше за все вірне припущення, що їхнє закопування пов'язане з обрядом. Можливо, амфори закопувалися в землю для приношення дарів (Horst, 1977; Lindinger, 1999, s.84; Palátova, Salaš, 2002, s.148-149; Szabó, 2002, old.88-90), або, що більш ймовірно, причиною їх закопування було те, що посуд, який використовувався для різних обрядів для подачі рідини, ставав непотрібним (Czyborra, 1997, s.90-91; Bauzek, 1996, p.421; Stapel, 1999, s.139-141; Palátova, Salaš, 2002, s.148-149; Szabó, 2002, old.88-90). Для культури Гава закопування цілих або частин амфор було звичайним явищем і вважається специфічним феноменом для періоду На А2 – На В1 (Szabó, 2004; Kemenczei, 1984, Taf.CXXXV, 23, CXXXII, 14; Nestor, Zaharia, 1961, p.174; fig.1). Амфора з Диндешті вписується в цей період, а амфора з Сх/48а з Лазурі належить прошаркові На А1. Інші екземпляри амфор культури Сучью також свідчать, що і в Верхньому Потиссі

цей феномен можна датувати більш широким хронологічним спектром, як і в більшості інших регіонів Європи (Stapel, 1999, s.104-105).

В окремих випадках, наприклад, з амforoю з Диндешті, не може йти мова про використання цього посуду як тари для приношення дарів. Таким чином, більш ймовірним є закопування амфор із-за неможливості використання після обрядів. Для періоду На А2 - На В1 закопування амфор трактується як одиничні приношення сітул з бронзою (Szabó, 2004, old.89; Medeleț, 1974; Soroceanu, 2005, s.392). Про те, що амфори були столовим посудом для рідини свідчить і факт присутності деяких амфор в комплексах з великою кількістю стаканів (Stapel, 1999, s.104-106; Szabó, 2004, old.86-87; Tóth, Marta, 2005). На основі археологічних розкопок та античних письмових джерел припускається, що рідина в даних амфорах, яка використовувалася в обрядах в Верхньому Потиссі, могла бути пивом (Szabó, 2004, old.89, nota 36). На поселеннях Лазурь та Петя Ченгерсіма є комплекси пізньої бронзи, на яких є ознаки процесу виготовлення пива (Marta, 2006). На використання амфор Сучью з метою подання рідини підтверджує амфора, знайдена разом з 14 стаканами з Нірмади (Tóth, Marta, 2005). У цьому контексті необхідно помітити ознаку використання амфор в процесі поховання. Серед невеликої кількості речей, які знаходяться в похованнях культури Сучью, стакан з'являється все частіше. І те, що в захоронення над небіжчиком ставиться стакан, перевернутий дном догори, вказує на важливість посуду для пиття (Almássy, Istvánovits, Kurucz, 1997, old.19-23). Важко сказати, що привілейована позиція стаканів у похованнях є просто одним із аспектів похоронного обряду, або, так як уже вважалося, йде мова про особисту річ, яка на протязі життя мала символічну цінність, пов'язана з вживанням спеціальних рідин.

Так як і використання столових сервізів для пиття або поховальні знахідки, ями з одиничними амфорами пов'язуються теж з використанням рідини в спеціальних випадках. Хоча цей тип знахідок можна вважати лише як ознаку, можна казати, що в епоху пізньої бронзи ями з амфорами були тим типом археологічних об'єктів, які підкреслюють специфічне їх використання.

Marta L. (Satu Mare, Romania)

Single Amphorae Depositions in the Late Bronze Age Settlements From the Someș Field

(Summary)

The amphorae deposition phenomenon during the Bronze Age was assigned to a wide territory on the European continent. This phenomenon was outlined within the Late Bronze Age in the Middle Tisa Basin, a culturally kindred area with the Someș field, of which six finds are to be presented here.

All the vessels presented here are single amphorae found in the settlements, either because of the archaeological excavations (this is possible in the case of the two vessels from Petea, Dindești and Lazuri), either as the consequence of the excavation work of the field (in the case of the amphorae from Dorolț and Satu Mare).

The vessels belong to different phases of the Suciú de Sus and Gáva cultures. There are indications for the vessel from Dorolț to belong to the period BzB2-C (namely the Suciú de Sus II phase, according to T.Bader, or the beginning of the Suciú II phase, according to C.Kacsó), and as for the vessels from Petea, the indications lead to the Bz C-D phase, the last phase in the evolution of the Suciú de Sus culture in the Someșan field. The knobbed vessel from Lazuri is a specific form to the early finds of Gáva and Lăpuș I cultures, dated to the final period of BzD period and especially to the Ha A1 period. The vessel from Dindești is a pottery form found in the later phase of Gáva culture (HaA2-B1). Stating the same assignation and dating is referred to the analogies of the amphora from Satu Mare.

The presented amphorae have a few elements that assign them to votive vessel depositions. Complete vessels were discovered only in Dorolț and Dindești, and the amphorae from Petea and Satu Mare with their upper part destroyed by the agricultural farming stock also seem to imply themselves depositions of complete vessels. Only the amphora from Lazuri was laid in the pit divided into fragments. Other examples of pits depositions of fragmented vessels that come as a whole, and the manner of maltreating the pieces from the hoards and necropolis from the area, contemporary to the amphora from Lazuri, raise the possibility of a votive deposition. Excepting the amphora from Dindești, which was found on an inclined position, all the vessels were laid with their bottom on the ground and their mouth upraised. Considering them buried on the surface of some larger pits previously dug, or them not being laid lower in the culture layer, there is only one case allowing observations on the deposition pit: Cx4/S10 from Petea. The cylindrical form of the walls, the flat bottom and the small dimensions of the pit are also specific to other pits holding vessel depositions.

In order to establish the arguments for which the amphorae were buried is important to consider them as dishes used for serving liquids. Finding them in positions that do not allow the keeping of content (inclined, laid with the mouth to the ground, or recumbent) suggest them buried for the holding of offerings. More likely seems to be the assumption of their burial to represent, as in the case of burring dishes sets/ drinking sets, a coming out of use of the containers used in some ceremonies with a potentially important sacral element.

Література

Балагури Э.А. Исследования археологических памятников Закарпатья за годы советской власти // SA. - 1975. - XXIII. - 2. - С.263-282.

Балагури Э.А. Население Верхнего Потисья в эпоху бронзы. - Ужгород, 2001.

Almássy K., Istvánovits E., Kurucz K. Aranyak a Jósa András Múzeumban. - Nyíregyháza, 1997.

Bader T. Epoca Bronzului în nord-vestul Transilvaniei. - București, 1978.

Bouzek J. European Bronze Age hoards and their Mediterranean parallels // Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. - Budapest, 1996. - P.421-422.

Czyborra I. Gefäßdeponierungen - Speise und Trank für Götter und Menschen // Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas. Museum für Vor- und Frühgeschichte. Bestandskataloge 4. - Berlin, 1997. - S.87- 92.

Demeterová S. Počiatky gávskej kultúry na východonom Slovensku. Die Anfänge der Gáva-Kultur in der Estslowakei // SA. - 1986. - XXXIV. - S.97-131.

Gogâltan F. The Settlement of Cășeiu and some Problems concerning the Late Bronze Age in the Center and Northern Transylvania // Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7-10 Oktober 1998. - Baia Mare, 1998. - P.91-215.

Gogâltan F., Isac A. Die spätbronzezeitliche Siedlung von Cășeiu // EN. - 1995. - V. - S.5-26.

Horst F. Bronzezeitliche Speiseopfer in Gefäßen // Geneza Kultury łuzickiej na terenie Nadodrza. - Wrocław, 1977. - S.109-148.

Kacsó C. Contributions à la connaissance de la culture Suciú de Sus à la lumière des recherches faites à Lăpuș // Dacia. - 1975. - 19. - P.45-68.

Kacsó C. Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciú de Sus-Kultur // Dacia. - 1987. - 31. - S.51-75.

Kacsó C. Noi date cu privire la prima fază a culturii Suciú de Sus. Neue Angaben zum Anfang der Suciú de Sus Kultur // Apulum. - 1995. - XXXII. - P.83-99.

Kacsó C. Zur chronologischen und kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpuș // Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7-10 Oktober 1998. - Baia Mare, 2001. - P.231-278.

Kacsó C. Noi descoperiri Suciú de Sus și Lăpuș în nordul Transilvaniei. Neue Suciú de Sus und Lăpuș-Funde im Norden Siebenbürgens // Marmatia. - 2003. - 7/1. - P.105-181.

Kacsó C. Zu den problemen der Suciú de Sus-Kultur in Siebenbürgen // Einflüsse und kontakte alteuropäischer kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. - Nitra, 2004. - S.327-340.

Kemenczei T. Die Spätbronzezeit Nordostungarns. - Budapest, 1984.

Kemenczei T., Genito B. The late bronze age vessels from Gyoma 133 s.e. Hungary // CAH. - 1990. - P.113-125.

Kobal' J. Preliminary report on the rezultats of archaeological research on the multi-level fortified settlement of "Chitattia" (near Solotvino/Aknaszlatina, Transcarpathian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Local History // JAMÉ. - 1997. - XXXVII-XXXVIII. - P.115-151.

László A. Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva-Holihrazy și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei. Die Anfänge der Eisenzeit im Ostkarpatenraum. Die Gáva-Holihrazy- und Chișinău-Corlăteni- Kultur auf dem Gebiet der Moldau. - București, 1994.

Lindinger V. Mittelbronzezeitliche Gefäßdeponierung von Zwerndorf an der March // Depotfunde der Bronzezeit im mittleren Donaauraum. Archäologie Österreichs 9/10. (1998/1999). - 1999. - S.46-68.

Marta L. Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului de la Halmeu. A Middle Bronze Age Dwelling Discovered at Halmeu, Statu Mare // SC. - 2004. - XVII-XIX/1. - P.39-46.

Marta L. Der bronzene Nadeldepotfund von Petea, Kr. Satu Mare. Depotul de ace din bronz descoperit la Petea, jud. Satu Mare. // Bronzefunde aus Rumänien II. Descoperiri de bronzuri din România. - Bistrița - Cluj-Napoca, 2005. - P.75-94.

Marta L. Groapa 154 din așezarea de la Lazuri Lubi-Tag. O depunere de piese legate de fabricarea berii preistorice? // SC. - Satu Mare, 2005. - XXII/1.

Marta L., Astalos C., Virag C. Dindești, com. Andrid, jud. Satu Mare. Punct: Vii // Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001. A XXXI-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice. Buziaș 28 mai-1 iunie. - Buziaș, 2002. - P.127.

Medeleț F. Die Bronzesitula von Remetea Mare (kreis Timiș) // Dacia. - 1974. - 18. - S.95-102.

Mozsolics A. Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyemely. - Budapest, 1985.

Nestor I., Zaharia E. Săpăturile de la Medias // Materiale. - 1961. - VII. - P.171-178.

Palátova H., Salaš M. Depoty keramických nádob doby bronzové na Morave a v sousedních zemích. Bronzezeitliche Gefäßdepotfunde in Mären und benachbarten Gebieten // Pravek Supplementum. - Brno, 2002. - 9. - S.148-149.

Pankau C. Die älterhallstattzeitliche Keramik aus Medias. - Siebenbürgen, 2004.

Patay P. Der Bronzegefäße in Ungarn // PBF. - München, 1990. - II. - 10.

Pop D. Câteva considerații privind stadiul cercetării culturii Suciului de Sus și a grupului Lăpuș, Satu Mare // SC. - 2005. - XXII/1.

Stapel A. Bronzezeitliche Deponierungen im Siedlungsbereich Altdorf-Römerfeld und Altheim, Landkreis Landshut. Tübinger Schriften zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie 3. - Waxmann Münster-New York-München-Berlin, 1999.

Soroceanu T. Zu den Fundumständen der Metallgefäße bis in das 8. Jh.v. Chr. - Ein Beitrag zu deren religionsgeschichtlicher Deutung // Bronzefunde aus Rumänien. Descoperiri de bronzuri din România II. - Bistrița - Cluj-Napoca, 2005. - S.387-428.

Szabó V. A Csorva csoport és a Gáva kultúra kutatásának problémái néhány Csongrad megyei leletgyűjtés alapján. Forschungsprobleme der Csorva-Gruppe und Gáva-Kultur auf grund einiger Fundverbände aus der Komitat Csongrád // Studia Arch. - 1996. - 2. - Old.9-109.

Szabó V. A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidéki késő bronzkori edénydeponálás szokásához. Das Gefäßdepot von Tiszacsege. Neue Angaben zur Sitte der spätbronzezeitlichen Gefäßdeponierung in der Theißegend // MFMÉ. - 2004. - X. - Old.81-113.

Tóth K., Marta L. Gefäßdepotfund der Felsőszöcs / Suciului de Sus-Kultur in Nyírmada-Vályogvető. A Felsőszöcs / Suciului de Sus-kultúra edénylelete Nyírmada-Vályogvető // JAMÉ. - 2005. - XLVII. - S.107-143.

Vasiliev V., Aldea A., Ciugudean H. Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac. - Cluj-Napoca, 1991.

Vasiliev V., Rustoiu A., Balaguri E.A., Cosma C. Solotvino - "Cetate" (Ucraina Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din Evul Mediu. - Cluj-Napoca, 2002.

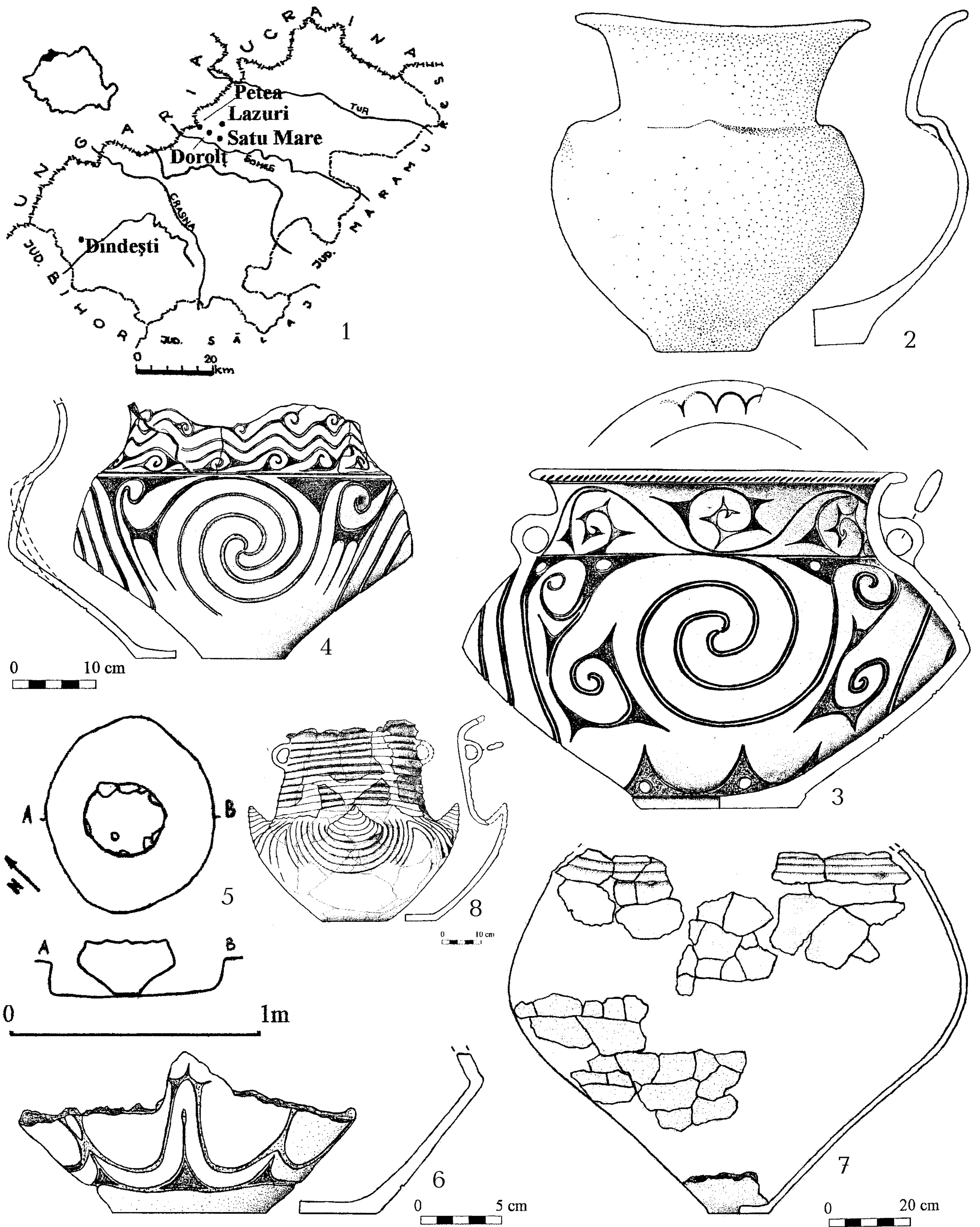

Рис.1. 1. Картографування пунктів з ритуалом постановки амфор. 2. Амфора з Диндешть. 3. Амфора з Доролц. 4. Амфора з Петя – Вама (комплекс 4). 5. Комплекс 4 розкопу 10 з Петя – Вама. 6. Амфора з Петя – Вама (комплекс 5). 7. Амфора з Сату Маре (дорога на Доролц).